

In dit nummer trakteert Gerhild van Rooij ons op een vleugje cultuurhistorie van de Dubbelmonarchie, waarin ook vele Hongaren een belangrijke rol speelden. Ook laat zij ons een duik nemen in de opwindende tijd van de luchtvaartpioniers. Zijn wij tegenwoordig in de ban van wat een drone allemaal kan, rond de vorige eeuwwisseling genoten de eerste pogingen met een vliegtuig het luchtruim te kiezen aller aandacht. De eerste vluchten van de gebroeders Wright, de uitvinding van de Zeppelin en de eerste Transatlantische vlucht van Lindbergh, al dit pionierswerk kon rekenen op flink wat media-aandacht, wat ook zijn weerslag had op tal van cultuuruitingen. En zoals altijd werden uitvindingen alras ingezet voor militaire doeleinden...

Hermann Dostal werd 150 jaar geleden, op 6 april 1874 in Moravië geboren. Zijn succesvolle muziekcarrière speelde zich af in schilderachtige, cultuurhistorische steden en landstreken binnen de dubbelmonarchie. In het voetspoor van Dostal onderweg naar Hongarije en omringende landen valt op dat in die landen

werk. Tsjechië is ontstaan uit Bohemen, Moravië en Tsjechisch-Silezië en heeft vooraanstaande componisten voortgebracht onder wie Dvořák, Suk, Smetana, Martinu en Janáček. De jonge Dostal moet gezien hebben hoe multiculturele instrumentale en gezongen muziek en volksdansen in steeds wisselende bezetting gespeeld werden,

zogenoemde keizerlijke en koninklijke (k.u.k.-*) regimentkapellen speelden traditioneel en nieuw repertoire, boden opleidingsplaatsen en brachten in alle uithoeken van de dubbelmonarchie muziek over op militairen en burgers. Ze speelden in parken en andere locaties in de openlucht waar mensen samenkwamen voor vermaak, populaire

kanten speelden daarnaast hits of meezingers uit diverse muziekgenres, soms echte dijenkletsers, diverse dansen zoals polka's, walsen en marsen en ook opera-aria's, operette-zangstukken of toneelmuziek. Populaire, klassieke en volksmuziek werd eind negentiende, begin twintigste eeuw tijdens het werk wel gezongen. Het grote publiek kende vaak de thema's of citaten uit traditionele muziek, klassieke topwerken uit alle perioden en zelfs nieuw-gecomponeerde opera's en muziekstukken. Componisten als Haydn, Beethoven en Händel schreven strijdlieparen en militaire muziek en verwerkten die ook in kleine of grote orkestwerken, opera's, balletten of koorwerken.

Militaire muziekstage en grenzen

Het gezin Dostal verhuisde naar de in Midden-Bohemen gelegen gouden stad Praag waarvan het prachtige oude centrum Unesco Werelderfgoed is. Hermann studeerde hier op het nog altijd bekende conservatorium. Hij vertrok aansluitend naar de indrukwekkende universiteitsstad Olomouc, in Duits Olmütz, 75 km noordoostelijk van de stad Brno en gelegen in historisch Moravië, niet al te ver van zijn geboortestad. Hij diende daar bij het

k.u.k.-Infanterie Regiment (I-R) nr. 93, vermoedelijk als leerling-muzikant. Olomouc ligt in de vlakke van de regio Olomouc aan de rivier de Morava, die circa 120 km verderop uitmondt in de Donau, de rivier die ook door Wenen stroomt waar Dostal in 1894 aankomt. Hier dient hij in de militaire kapel van het Infanterie Regiment Bosnië-Herzegovina nr. 4, een van de aparte legeronderdelen van het keizerlijke en koninklijke leger.

Moravië, Bohemen, Bosnië-Herzegovina en andere gebieden zouden na de ontmanteling van de dubbelmonarchie tot nieuwe staten gaan behoren. Bosnië-Herzegovina was vanaf de vijftiende eeuw deel van het Ottomaanse Rijk en kwam in 1878 (vier jaar na Dostals geboorte) onder bestuur van de dubbelmonarchie. Na de Eerste Wereldoorlog zou dit gebied deel uitmaken van het Koninkrijk van Serven, Kroaten en Slovenen (SHS), dat in 1928 Joegoslavië werd, en weer later vormden de verschillende nationaliteiten in dit land - evenals in het pas na de oorlog gevormde Tsjecho-Slowakije - aparte, zelfstandige staten. Deze nationaliteiten droegen alle hun eigen muzikale kleur bij aan de veelkleurige muziekcultuur uit de dubbelmonarchie. Dostal en andere componisten groeiden hiermee op en konden er later nog uit putten voor eigen werk.

Componist-harpist Zamara & librettist Léon
Dankzij de wisseling naar het genoemde Infanterieregiment 4 kan Dostal zijn muziekstudie voortzetten op het Weense conservatorium. Hij krijgt harplessen van professor **Alfred Zamara** (1863-1940), telg uit de in het Kroatische muziekleven actieve harpistenfamilie Zamara. Alfreds vader **Antonio Zamara** was uit Italië naar Wenen gekomen en kreeg er, net als Alfred, de betrekking soloharpist in de **Hofopera** en professor op het conservatorium.

Lehár & Dostal/Wilhelm-operette
Léon schrijft later libretti voor **Franz Lehár** en een operettelibretto voor Dostal. Franz Lehár is kapelleider en rekruteert harpist Hermann Dostal voor de militaire kapel **Infanterieregiment 26 - Grootvorst van Rusland**. In 1903 verlaat Lehár het in Wenen gelegerde regiment en adviseert om Dostal te benoemen tot zijn opvolger. Dostal dirigeert van 1 april 1903 tot in 1910 de **I.R. 26** en arrangeert muziek voor dit regiment. Zijn voor-

'Vliegende paprika' in wereldberoemde Vliegeniersmars

Over Herman Dostal, componist, arrangeur, militaire kapelleider en bandleider, theater- en orkest-dirigent

het multiculturele muzikale erfgoed in ere wordt gehouden. Theaters, concert- en andere podia, festivals, concoursen en conservatoria brengen een selectie van muziek van zijn tijdgenoten tot leven. De 112 jaar jonge Vliegeniersmars van Dostal behoort tot de beroemdste marsen ter wereld en wordt niet alleen in het gebied van de dubbelmonarchie maar ook tot ver daarbuiten in alle mogelijke bezettingen gespeeld. Zijn energieke mars is bijna 'losgezongen' van de oorspronkelijke operette-context, maar nog steeds springlevend.

Klankwerelden basis voor rijk muziekleven
De levensreis van Hermann Dostal begint in het Moravische plaatsje Střelitz, dat nu deel uitmaakt van de stad Uničov in de Republiek Tsjechië. In Moravië, het oostelijk deel van het huidige Tsjechië vonden veel musici van verschillende nationaliteiten

bijvoorbeeld tijdens dagenlange bruiloftsfeesten, andere festiviteiten, op heiligendagen of begrafenissen. Net als Dohnányi, Lajtha, Lehár Sr. en jr. en andere succesvolle componisten-dirigenten-musici uit het oude Koninkrijk Hongarije is Dostal beïnvloed door de diversiteit van de klankwereld die van jongs af deel uitmaakte van zijn leven en vaak verbonden was met dansen.

Muziektradities als inspiratie

Dostal komt uit een muzikale familie die zich binnen de muziektraditie van de militaire kapel ontwikkelde. Zijn grootvader Hermann Dostal dirigeerde een militaire kapel, vader Dostal diende als regimentsmuzikant, Hermanns zuster werkte als muziekdocent in Szeged in Hongarije en Hermann is de oom van operettecomponist Nico Dostal die militaire muziek schreef en arrangeerde en militaire kapellen dirigeerde. Hermann heeft van jongs af militaire muziek gehoord. De militaire bands of



Hermann Dostal, Kapelleier in k.u.k. Inf.-Reg. "Michael Grafen von Rusland" Nr. 26.

muziek, concertstukken en zang. Thuis was er niet vierentwintig uur per dag radio, televisie of internet beschikbaar en niet iedereen kon zich schellakplaten permitteren of zich veroorloven op reis te gaan om muziek te beluisteren. Optredens van de militaire kapel waren feestelijk en zorgden dankzij de uitwisseling van diverse muziekculturen voor verbinding. Door deze muzikale veelkleurigheid werden ook de componisten geïnspireerd.

Meer dan een militaire mars

Musici hadden een goede baan als militair muzikant. Aankomende dirigenten en componisten vonden een goede leerschool in de kapellen van de vele regimenten. Militaire muziek omvat naast marsmuziek of marsliederen voor soldaten ook feestmuziek met vaak een religieus karakter alsmede koralen en populaire muziek. De muzi-



Alfreds zuster zou later ook harplessen geven op dit conservatorium en ze was ook harpist bij de Opera van Budapest. Dostals harpelaar componeerde onder meer de opera **Der Doppelgänger**, die in 1886 in **Theater am Gärtnerplatz** in München in première ging. De librettist was de bekende auteur **Victor Léon**. Léon was een pseudoniem, zijn eigenlijke, joodse naam was **Viktor Hirschfeld**. Léon is op 4 januari 1858 geboren in Senica (Duits Szenitz, Hongaars Szenica), gelegen in de gelijknamige gemeente in de West-Slowaakse regio **Trnava**.

spoedige militaire muziekloopbaan laat genoeg tijd om vrije werken te componeren, waaronder zijn eenakter-operette waarvoor de Weense auteur **Julius Wilhelm** (1871-1941) het libretto schrijft. De muzikale burlesque of operette **Eine göttliche Nacht** gaat op 1 maart 1910 in première in etablissement **Die Hölle** in Wenen. ♡



Tekst: Gerhild Tóth-van Rooij
Foto's: Creative Commons, openbare archieven

Operettelibretti, Lindau, Veró en Krenn

Dostal blijft componeren als hij het volgend jaar kapelmeester wordt van de I.R. 67 en vanaf januari 1918 van de I.R. 99. **György Veró** en **Karl Lindau** schrijven het libretto voor zijn drieakter **Das geborgte Schloß** die in 1911 in het **Neues Stadttheater** in Leipzig in première gaat.

De succesvolle acteur en schrijver-librettist **Karl (Carl) Lindau** werd op 21 november 1853 als **Karl Gemperle** in Wenen geboren en overleed aldaar op 15 januari 1934. Hij was een geliefde dramaturg, historicus, librettist en auteur en speelde ook in het Duitse theater in Budapest.

György (Georg) Veró (voluit **György Veró Hugó Hauer**) werd op 31 maart 1857 in **Igal** geboren, een plaats tussen het Balatonmeer en Kaposvár in de schilderachtige, beboste heuvels van de provincie **Somogy**. Veró werkt later in Budapest tot zijn overlijden op 12 maart 1941. **Lindau** en de op 6 december 1851 in Wenen geboren **Leopold Krenn** schrijven het libretto voor Dostals drieakter-operette **Graf Sándor**. Krenn is spoorwegbeambte bij de Oostenrijkerischen Bundesbahnen (ÖBB) en in zijn vrije tijd een enorm productief schrijver van libretti en volkstoneel. Hij is op 12 oktober 1851 in Wenen gestorven en eervol begraven op de Zentralfriedhof.

Ruim 100x Der vliegende Rittmeister

Dostals volgende operette **Der vliegende Rittmeister** gaat op 5 oktober 1912 in het **Apollo-Theater** (nu Apollo-Kino), Gumpendorfer Straße 63 te Wenen in première. Er volgen 100 uitvoeringen tot in de steden Budapest en Graz. In de nu zelden uitgevoerde operette klinkt de nog altijd veel gespeelde en wereldberoemde **Vliegeniersmars**. Het duo **Jenbach** en **Stein** tekende voor het libretto en de tekst van het lied. **Béla Jenbach** was van Joodse afkomt en werd op 1 april 1871 in Miskolc, toen nog Koninkrijk Hongarije, geboren als Béla Jacobowicz. Hij kwam op zijn achttiende naar Wenen en had er allerlei baantjes en investeerde zijn verdiensten in spraaklessen, waarna hij als bijna accentloos acteur geëngageerd werd aan het Burgtheater onder de naam Béla Jenbach. Ondanks de goede naam van het Burgtheater is de gage laag en daarom besluit hij via de Operettebeurs in café Sperl goedbetaalde libretti te schrijven, met succes.

Bruid uit Miskolc

Jenbach werkt onder meer voor Hongaarse componisten onder wie Emmerich Kálmán (**Kálmán Imre**). Voor diens operette **Die Csárdásfürstin** zijn Jenbach en Stein de librettisten. In die operette uit 1915 en de daarvan afgeleide komedie **De Csárdásprinses** (in 1919 in regie van Emil Leude, in 1927 in regie van Hanns Schwarz) en de film uit 1951 (in regie van Georg Jacoby) spreekt de prins over



zijn diva-bruid uit Miskolc, waarmee Jenbach zijn geboortestad met grandeur vereeuwigde.

Bij zijn komst in Wenen wilde Jenbach niet geassocieerd worden met zijn Joodse afkomst, maar vanaf 1940 krijgt hij nauwelijks meer werk, al is zijn vrouw, actrice **Anna Brandstätter**, net als hun dochter katholiek. Béla vlucht niet, maar sluit zich vanaf 1940 op in een kelder, krijgt kanker en overlijdt op 21 januari 1943 in het Auersberg Sanatorium in Wenen. Ondanks zijn status tot nu toe als uitstekend operette-librettist is hij niet begraven op het Zentralfriedhof maar op de Protestante begraafplaats Matzleinsdorf. Mogelijk kon Jenbach zich mede dankzij het zich losmaken van zijn joodse afkomst snel aanpassen en zich in andere karakters verplaatsen. Een ander land kiezen en je accent afleren is ook een vorm van altijd alert zijn. Het liefst was Jenbach een beroemd acteur of schrijver geworden in plaats van librettist. Toch heeft hij geschiedenis geschreven met zijn libretti en liedteksten, die nog altijd te horen zijn op wereldpodia en in filmproducties.

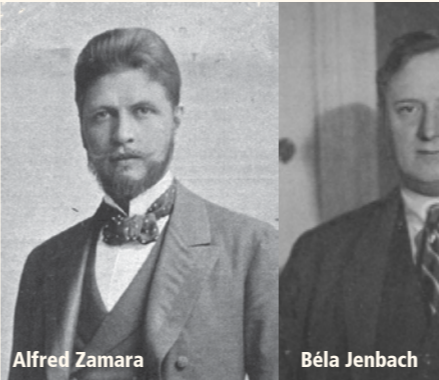
Librettist Leo Stein

Leo Stein is evenals Jenbach van Joodse afkomst en op 25 maart 1861 als Leo Rosenstein geboren in **Lviv**, (Duits en Hongaars **Lemberg**). Hij studeerde rechten in zijn geboorteplaats in de Oekraïne, waarvan een deel in de tijd van de dubbelmonarchie onder Koninkrijk Hongarije viel. Ook Leo verliet zijn geboorteland. Hij werkte vanaf zijn zesentwintigste in Wenen als beambte bij de Südbahn (spoorwegen) en als amateur in het theaterleven. Na zijn eerste financieel succesvolle operettelibretto werd hij voltijds librettist en toneelschrijver en werkte hij onder meer voor de componisten Johann Strauss jr, Emmerich Kálmán, Oskar Nedbal en droeg samen met co-librettist **Victor Léon** veel bij aan de operettes en Broadway- en filmsuccessen van Lehárs Wiener Blut (1899), Die lustige Witwe (1905), Der Graf von Luxemburg (1909) en Die Csárdásfürstin (1915). Leo (Rosenstein) Stein bleef bij zijn geloof, en is begraven op het Alter Israelitischer (oude joodse) deel, Tor 1 van de Wiener Zentralfriedhof. Jenbach en Stein hebben met hun libretto zeker bijgedragen

aan het succes van Dostals operette **Der vliegende Rittmeister**, maar los van het verhaal over de cavalerie-officier-vlieger en de liedtekst is het puur de muziek die maakt dat de hit uit deze operette, de Vliegeniersmars, nog altijd veel gespeeld wordt.

Plaat het Vliegenierslied

De titel van Dostals humoristische Weense operette Der Fliegende Rittmeister verwijst niet naar een 'Rittmeister' of cavalerie-officier in vliegende vaart te paard, maar naar de gelijknamige hoge luchtmachtrang van vliegenier. **Der Fliegermarsch** is de hit uit de operette en deze was in 1912 al op 78 toeren-schellakplaten verkrijgbaar. Het vliegenierslied was gecomponeerd voor een klein operettemuziekensemble: klavier, violen, cello's en blaasinstrumenten. Al snel volgden versies voor blaasorkesten die de stoere mars zonder operettezang uitvoerden. Der Fliegermarsch is nog een van de meest gespeelde stukken in de Bundeswehr en maakt deel uit van het militaire en concertmuziekrepertoire. Op het titelblad van de pianoversie staat de opdracht: **Der Flieger-Marsch dem k.k. Fliegerkorps gewidmet.**



Vliegende paprika, zeppelin met Hongaarse piloot

Op de voorplaat vliegt een zeppelin over Wenen en Slot **Schönbrunn**, waar het keizerlijk paar Franz en Sisi, koning en koningin van Hongarije, resideert. Naamgever van de zeppelin, **Ferdinand Graf von Zeppelin**, had al interesse in het ontwerp van een 'bestuurbare ballon' na de Frans-Duitse Oorlog (1870-71), waarin hij tijdens het beleg van Parijs Fransen met ballonnen de stad zag verlaten. Ook had hij als militair waarnemer voor de noordelijke staten militair gebruik van ballonnen gezien tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog. Na zijn vervroegde pensionering uit het leger in 1890 werkte hij aan de zeppelin en op 31 augustus 1895 verkreeg hij een patent waarin de meeste eigenschappen van de zeppelin waren opgenomen. Het bedrijf **Luftschiffbau Zeppelin** in Friedrichshafen aan de Bodensee bouwde vanaf 1898 tot de Tweede Wereldoorlog Zeppelins. De Duitse krijgsmacht

kocht het derde model uit 1908 aan voor het leger en gebruikte het toestel tot 1913 als opleidingsschip. De zeppelin uit de operette was in 1912 nog even opzienbarend als vliegtuigen. Pionier-piloten hadden kort daarvoor succesvolle testvluchten gemaakt en de luchtvaart en pionierspiloten werden geïdealiseerd. De luchtvaartindustrie bouwde steeds betere zweefvliegtuigen en gemotoriseerde vliegtuigen en shows en wedstrijden in het lucht ruim waren spectaculair en vormden wereldnieuws. Een van de hoofdpersonen in de operette **Der vliegende Rittmeister** is een Hongaarse zeppelinpiloot, mogelijk heeft de Hongaarse librettist Jenbach voor die herkomst gekozen, al spelen Hongaren ook in andere operettes en toneelwerken vaak onverschrokken helden. De door de Hongaarse piloot in het vliegeniersmarslied bezongen ballon is een zeppelin die anno 1912 spottend een vliegende paprika wordt genoemd, Jenbach en Stein eindigen het Vliegeniersmarslied met:

In der Luft, in der Luft fliegt der Paprika,

Auf zum Himmel, Himmel, Himmel, Hipp Hurra!

Ofwel: In de lucht, in de lucht vliegt de paprika, op naar de hemel, hemel, hemel, hiep hoera!



Piloot en vliegtuigontwerper Johann (Hans) Ritter Umlauff von Frankwell

De operette **Der Fliegende Rittmeister** met kleedpartijen, verwarring over liefde en zeppelins is een muzikaal eerbetoon aan de op 22 december 1866 in de Duitse stad Braunschweig geboren pionier-vliegenier, piloot en ballonvaarder **Johann (Hans) Ritter Umlauff von Frankwell** (overleden op 21 december 1932 in Leobersdorf, Neder-Oostenrijk). Na zijn toetreding in 1884 tot het **k.u.k.-Infanterieregiment Nr. 60** had hij de **Infanteriekadettenschule** in Wenen doorlopen en aansluitend de kadettenschool in Liebenau. In 1889 werd hij luitenant in het k.u.k.-Dragonerregiment Nr.2. en trouwde dat jaar met **Friederike Notthaft**, waarna hij meerdere keren van regiment wisselde.

De gepassioneerde automobilist en fervente motorrijder houdt, nadat hij in 1901 wordt bevorderd tot **Rittmeister** in **k.u.k.-Dragonerregiment Nr.**

9, vanaf 1902 voordrachten over auto's. In 1905 stapt hij over naar **k.u.k.-Dragonerregiment Nr. 13**. In 1906 werd automobielinstructeur **Ferdinand Porsche** (bekend van Volkswagen) technisch directeur van de gereorganiseerde **Österreichische Daimler Motoren AG** (Austro-Daimler). Hij houdt contact met **Ludwig Lohner** voor het ontwikkelen van vliegtuigmotoren. De eerste vliegtuigen van Lohner zijn modellen in opdracht, soms ontworpen door rijke, aankomende piloten van zweefvliegtuigen tot gemotoriseerde vliegtuigen. Legerofficier en afgestudeerd ingenieur ritmeester **Hans Umlauff von Frankwell**, ontwerpt een tweedekkertje. In 1909 is de Luchtschifferabteilung (Luchtmacht) opgericht, die de eerste vluchten uitvoert. Het is vlieginstruceur **Ignaz (Igo) Etrich** die zijn vriend Hans inspireert om vanaf 1909 samen met Lohner en Porsche een vliegtuig te bouwen. In de winter van 1909-1910 probeert Hans dit vliegtoestel met ondersteuning van industrieel Carl Zugmayer uit bij Waldegg an der Priesting. Hans levert technische expertise en leidt Karl Paulal, later hoofdvliegontwerper bij Lohner, door de fijne kneepjes van de vliegtuigconstructie.



Verreafstandspiloot Wenen-Budapest-Wenen

Hans maakt naam als constructeur van een 60 pk dubbeldekker met Laurin-Klementmotor en met de dubbeldekker Lohner-Pfeifflieger voor verre afstanden. In 1910 legt Hans zijn pilotenexamen af en wint een vliegwedstrijd in Breitenstein. De in de zomer van 1910 voltooide tweedekker van Hans Umlauff von Frankwell is veelbelovend. Lohner en Austro-Daimler (die een door Porsche vervaardigde nieuwe lichtgewicht vliegtuigmotor van 65 pk bijdroegen) lanceren gezamenlijk een verbeterde versie: de Lohner-Daimler Pfeifflieger (pijlvlieger) met voor Lohner kenmerkende ver uitgevoerde 'sweepback'. Tijdens de eerste vlucht op 18 oktober 1910 wordt de Lohner-Daimler Pfeifflieger bestuurd door Umlauf von Frankwell, die er de kranten mee haalt. Met de vlucht op 24 juni 1911 vanaf Wiener Neustadt over Wien-Simmering naar Budapest en terug wint hij een felbegeerde prijs. ➦

Most Magyarul! Hongarije Magazine • 23



In zaken

Je bent een weekje of zo in Hongarije en gaat voorlopig nog niet naar huis... Je begint te merken dat de schone kleren aardig op beginnen te raken (ik kan daar als beroepstreinreiziger volop over meepraten). Kleding meenemen voor twee of drie weken kan, maar ben je met een heel gezin, dan brengt dat weer een flink gezeul met zich mee (en dan hebben we het nog niet eens over de mogelijke extra kosten, als je met het vliegtuig reist) en zie in de trein of bus maar zeven of acht reiskoffers of tassen een beetje goed opgeborgen te krijgen). En zeg nou zelf: het is ook niet alles om drie, vier, vijf dagen in hetzelfde kloffie rond te lopen...

Hotels hebben vaak een wasservice. Dat is lekker handig, dan hoeft je het vies geworden wasgoed enkel in een zak te stoppen. Is deze vol, kijk je een kamermeisje even lief aan of zij deze voor je naar de wasmachine brengt! Bij het uitchecken krijg je van deze handeling wel een rekening, want wasmachines van hotels draaien per slot van rekening ook niet op water. Goedkope kan het door naar een van

ten feilloos hoe klein appartementen in Hongarije kunnen zijn en dat een wasmachine daar ook niet overal kan staan. Daarom begon hij onder de naam Bubbles zelf maar een wasserette. Niet zo'n stomerij waar je je kleding achterlaat en later komt kijken hoe alles erbij hangt, maar een wasserette waar volop zelfbediening op het programma staat. Hongarije kende al sinds de tijd van het reële socialisme, in welke periode vrouwen fulltime gingen werken, de kledingwasserijen annex stomerijen die bekend stonden onder de naam Patyolat, maar de meeste hiervan behoorden tot de ge-



Doe ze zelf maar in de was Mosd ki őket magad!



de vele wasserettes te gaan. Daar helpen ze je dolgraag, maar vaak hebben ze het smoordruk en krijg je het verzoek morgen, overmorgen of zelfs pas na het weekend terug te komen. Ben je eindelijk geholpen, mis je na afloop een sok of onderbroek of heb je iets teruggekregen wat helemaal niet van jou is, omdat alles wat die dag binnenkomt op soort gesorteerd, (wit, bont, zwart, lagere temperatuur, etc.) en per groep gewassen en gedroogd wordt en bij het terug sorteren fouten worden gemaakt en daardoor enkele kledingstukken aan de verkeerde klant zijn meegegeven. Als je een appartement huurt en je hebt het geluk een wasmachine aan te treffen (die je ook kunt - en mag - gebruiken), gebeurt het weleens dat de woonruimte ineens in een doolhof veranderd is of waarin na afloop nauwelijks doorheen te lopen valt, als er overal en nergens kleding en beddengoed hangen te drogen.

Bubbles

Een Ierse dame, getrouwd met een Hongaar, liep daar ook telkens tegenaan en ging dat eens met haar echtgenoot bespreken. Enfin, Hongaren we-

lijknamige hoofdstedelijke firma die medio jaren negentig de deuren grotendeels moest sluiten. Het bijzondere van nieuwe wasserette is dat dit de eerste is, die 24 uur per dag, 7 dagen per week geopend is. Met de tekst Bubbles op de ramen weet je dat je bij de juiste bubbel bent aangeland! Daarbinnen zorgt het blauwgroene uiterlijk voor een gemoedelijke sfeer zonder het idee te hebben in een kil uitzienende wasserette te zijn beland, analoog aan de televisieserie Friends, waar de oprichter zich heeft door laten inspireren.

Mosógép

Binnengekomen kies je een nog vrije machine uit. Er zijn apparaten voor 9 en 16 kg (voor gezinnen of mini-groepen, deze zijn vanzelfsprekend duurder in gebruik). Twijfel je of het allemaal erin past, neem dan de grotere, anders wordt je was niet helemaal goed schoon. Je sluit het deurtje en kiest een temperatuur uit. Bij de betaalmuur voldoe je het verschuldigde bedrag (contant, met kaart of telefoon) en de wasmachine begint te draaien. Wasmiddel hoeft je niet mee te nemen, dat krijg je van de zaak! Het programma duurt 30-35 mi-

nuten, dus je kunt erop wachten (en – als je het leuk vindt - kijken hoe jouw wasgoed rondgaat, gewassen en gecentrifugeerd wordt). In sommige filialen staan automaten voor koffie en dranken, anders kun je even een blokje om of even gauw ergens iets nuttigen.

Szárítógép

Na afloop kun je je wasgoed meenemen en op hangen (als je bijv. een appartement met tuin huurt). Bubbles biedt ook de mogelijkheid om na het wassen jouw goed een droogbeurt te geven. Mocht je de Hongaarstalige benamingen even vergeten zijn, de teksten Washing-Machines en Tumble-Dryers vertellen je ook welke machine wat voor je was kan doen. Je kunt een kort droogprogramma kiezen, maar desgewenst kan voor een kleine meerprijs een of meerdere blokken van 5 minuten toegevoegd worden). Let er wel op dat van te voren de machine op de juiste temperatuur staat. Deze staat standaard op 80 graden, maar niet elk kledingstuk is geschikt voor zo'n hoge temperatuur, dus vooraf lager zetten

[Doorlezen op blz. 29](#)

Buste Béla Jenbach onthuld in Miskolc

Kicsi a világ – de wereld is klein, zeggen Hongaren bij een ontmoeting als blijkt dat ze gemeenschappelijke kennissen hebben. Het werd mij al begin jaren '80 gezegd door mijn Hongaarse makker Karcsi, toen was gebleken dat twee Hongaarse studentes – op studiereis in Moskou nota bene – tot de conclusie waren gekomen dat de Nederlandse jongeman die medestudent (Karcsi) van de ene jongedame in Engeland had ontmoet, dezelfde moest zijn als degene die het jaar daarop in Napels 's avonds op straat het Hongaarse gezelschap had aangesproken waar de andere jongedame deel van uitmaakte. Die Nederlander was ik en ik had in Napels natuurlijk verteld hoe ik aan die paar woordjes Hongaars was gekomen die ik inmiddels had geleerd, en waarom ik Hongaars was gaan leren. Tijdens mijn studie wilde ik vooral met het Hongaars bezig blijven en dat lukte door me bij mijn kopstudie Theaterwetenschap op het Hongaarse drama en theater te richten. Uiteindelijk schreef ik – zoals ik in dit blad al eerder heb verteld – een doctoraalscriptie over het Hongaarse theater en drama. Daarin gaf ik natuurlijk een historisch overzicht van de belangwekkendste theaters in Hongarije en de pionier-acteurs en toneelschrijvers en zo raakte ik al gauw in de ban van Róza Déryné Széppataki, de diva van het 19^e-eeuwse Hongaarse muziektheater. Zij was ondermeer verbonden aan het eerste Hongaarstalige vaste theater, dat in 1823 in de stad Miskolc was verzeen.

De binnenplaats van het Miskolcse 'Nemzeti Színház' draagt de naam Déryné-udvar (Dérynéhof) en is getooid met tal van beelden van groten uit de cultuurgeschiedenis van de stad. Toeval of niet, net in de periode waarin nevenstaand artikel van Gerhild van Rooij de redactie bereikte, werd er in deze Dérynéhof een buste onthuld van Béla Jenbach. Zoals u in ons artikel kunt lezen, was Jenbach me-



delibrettist van Die Csárdásfürstin, een operette van Emmerich Kálmán. Jenbach was afkomstig uit Miskolc en noemde in het libretto van de immens populaire operette een paar keer de naam van zijn geboortestad, genoeg om anno 2024 beloond te worden met een door de gemeente Miskolc bekostigd borstbeeld. Het is vervaardigd door Borbála Szanyi en op 11 mei j.l. onthuld door burgemeester Pál Veres en theaterdirecteur Gábor Rusznyák. ■ **Edwin van Schie**

Liebchen komm' nach Budapest.
Budapestre jer velem . . .

Aufführungszeit vorbehalten. Lied für eine oder zwei Singstimmen aus der Operette „Der fliegende Rittmeister“.

Text von Leo Stein und Béla Jenbach. Musik von Hermann Dostal.

Beköfft: Heu' bin ich ein alter Knabe, Fast vierzig bitz sehr. War einst schwarz so wie ein Haba, Heu' noch schwarzz als ich sehr. Aber nicht, daß ich mich lobe, Faser hab' ich noch für zeh'n, Stulen sie mich auf die Probe. Und Sie sollen Wunder sehn.

Manja: Er fliegt halt kein dauernd Pflüchten, Landet kaum bei einer Kack. Lockt auch schon ein andres Schütchen Und ihr fliegt ganz einfach weg.

Beköfft: Auf Sie, da bin ich gleich geflogen — Manja: Herz, Sie werden angezogen! Bitte keinen solchen Scherz.

Beköfft: No hä, so schiff' ich aus mein Herz! Hier keie ich, hier werb' ich Und sagst du mir, so stieb' ich. Liebchen komm' nach Budapest, Das ist das hübsche Nest, Da geht es bei Tag und Nacht, Daß das Herz im Leib Dir lecht. Wieners und Magyar, Das gibt ein famos Paar — Liebchen komm' ins warme Nest, Auf nach Budapest.

Manja: Hüten Sie sich edler Krieger, Überlegen Sie's genau — Werden Sie kein Drachenflieger. Wünschen Sie mich nicht zur Fran. Neim' ich Sie an mein Zigel Ist es mit den Fliegen aus, Regen Sie nur einen Flügel Fliegen höchstens Sie hinaus.

Beköfft: Für Sie will gerne ich entagen, Flieg' ich einmal allerfalls, So flieg' ich mit Roskopi zu sagen Nur an Ihren weissen Hals.

Manja: Nun gut, ich will nie's überlegen. Beköfft: Doch nicht so lang wie Wiener pflegen, Schauf' am jeden Augustpfege.

Manja: Geduld, mein Freund, nur Hört zum Glück! Dein bin ich, dein biest' ich!

Beköfft: Nach Budapest gleich schreib' ich, Liebchen komm' nach Budapest, Das ist das hübsche Nest, Da geht es bei Tag und Nacht, Daß das Herz im Leib Dir lecht. Wieners und Magyar, Das gibt ein famos Paar — Liebchen komm' ins warme Nest, Auf nach Budapest.

Alle Rollen, Instrumente, Aufhänge-, Orchester- und Bühnenmusik, vorbehalten. Eigentum des Verlegers für alle Länder.

Direkt. J. Fiedl.

LUDWIG DOBLINGER
(Bernhard Herzmannsky)

PARIS Max Eschig 15, Rue Laffitte
LEIPZIG Theodorberg 21.
WIEN L. Dittmannstrasse 10.
BRUKAREST A. Nischkowsky Cassa Victoria 10.

Hauptstadt der k. u. k. Monarchie, Wien.
Hauptstadt der k. u. k. Monarchie, Wien.
Hauptstadt der k. u. k. Monarchie, Wien.

Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1911.

De partituur van Liebchen komm nach Budapest / Budapestre jer velem vindt u op www.mostmagyarul.nl

Der fliegende Rittmeister

Ruim een jaar later gaat **Der fliegende Rittmeister** in première. De inspirator, pionier luchtvaartvliegenier ritmeester Hans Umlauf von Frankwell, is dan met recht een 'fliegende Rittmeister'. Hermann Dostal laat zijn inspirator in het **Vliegenierslied** nog meer dan een eeuw 'doorvliegen'. De huidige Duitse federale strijdkrachten en het Oostenrijkse federale leger hebben beide **Der Fliegermarsch** als officiële mars toegewezen aan verscheidene eenheden. De mars verschijnt na 1912 als concertstuk bij verschillende labels op plaat, cassettebandje, cd, video, dvd en kanalen als You Tube, Spotify en Deezer. De mars is bewerkt voor kwartetten en kwintetten voor klarinetten, trompetten, koperblazers, houtblazers, zangers en strijkers en in kamermuzieksetting voor piano-solo of piano met de hobo, klarinet (alt, bariton of bas), blokfluit (alt, bas, tenor of sopraan), tuba, trompet, cello, contrabas, fagot, es- en f-hoorn, fanfares, strijken blaasorkesten, koor, koor en orkest, piano en slagwerk, harmonica, accordeon. Andre Rieu heeft

een theatrale concertversie gemaakt met zang van de Maastreechter Staar.

Der Fliegermarsch uit Der Fliegende Rittmeister is in 1912 oorspronkelijk gecomponeerd als 'zangstuk voor een ballonvaarder' onder de titel **Kerzengrad steig ich zum Himmel** (Kaarsrecht stijgt ik de lucht in) en stamt uit een tijd dat de Weense Operette binnen de toenmalige cultuurindustrie een immens populair vermaak vormde. Der Fliegermarsch toont ook als zang of koorrepertoire het karakter van de toenmalige Oostenrijkse operette. ■

* **Noot: Kaiserlich und königlich (Duits: Keizerlijk en koninklijk), afgekort als k.u.k., is de aanduiding voor de gemeenschappelijke instituten van de dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije. Kaiserlich und Königlich verwijst naar het feit dat het staatshoofd van Oostenrijk-Hongarije, Frans Jozef I, zowel keizer van Oostenrijk als koning van Hongarije was. ■**